

Dobrosielski, Kajetan

Udział województwa warszawskiego w akcji przesiedleńczej na Ziemi Zachodnie i Północne w latach 1945-1946

Rocznik Mazowiecki 7, 179-193

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAJETAN DOBROSIELSKI

UDZIAŁ WOJEWÓDZTWA WARSZAWSKIEGO
W AKCJI PRZESIEDLEŃCZEJ
NA ZIEMIE ZACHODNIE I PÓŁNOCNE
W LATACH 1945—1946

Niezmiernie ważnym problemem politycznym i ekonomicznym stojącym przed władzą ludową w pierwszych latach powojennych było zaludnienie i zagospodarowanie Ziemi Zachodnich i Północnych. Chodziło nie tylko o zasiedlenie tych terenów elementem pewnym politycznie, ale jednocześnie zapewnienie warsztatów pracy i gospodarstw dla tych, którzy chcieli znaleźć lepsze warunki egzystencji, często wiążąc je z perspektywą awansu społecznego. W kołach politycznych tego okresu panowało głębokie przekonanie o konieczności szybkiego i w miarę możliwości całkowitego zasiedlenia terenów odzyskanych¹. Stanowiło to bowiem niezmiernie ważny czynnik integracji tych ziem z macierzą, co miało niewątpliwie poważne znaczenie w ówczesnej atmosferze politycznej Europy.

Województwo warszawskie było jednym z pierwszych, które rozpoczęło planową akcję przesiedleńczą, opierając się na własnym, dość szeroko rozbudowanym aparacie administracyjnym². Dzięki niemu istniały

¹ K. Kersten, *Kształtowanie stosunków ludnościowych*. W: *Polska Ludowa 1944—1950*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 97.

² Od kwietnia 1945 r. akcją przesiedleńczą kierował Państwowy Urząd Repa-

możliwości uzyskania informacji w terenie i zapewnienia środków do realizacji zamierzeń. Aparat ten został wsparty wydatną pomocą partii politycznych, organizacji społecznych i zawodowych. Miało to wówczas nieocenioną wartość, prowadziło bowiem do większego uświadomienia ludności i wyjaśnienia celowości podjętej akcji, szczególnie na terenach poważnie zniszczonych, gdzie gospodarka wymagała znacznych nakładów, a ludność cierpiała nędzę związaną m.in. z poważnymi kłopotami organizacyjnymi pierwszych lat po wyzwoleniu.

W pierwszych miesiącach po wyzwoleniu, wraz z przejmowaniem Ziemi Zachodnich i Północnych od radzieckich władz wojskowych i podjęciem szerokiej akcji propagandowej zachęcającej robotników, chłopów i inteligencję, a przede wszystkim młodzież, do masowego przesiedlania się i zagospodarowywania tych ziem, nie zorganizowana akcja przesiedleńcza objęła tereny powiatów: mławskiego, makowskiego oraz przasnyskiego. Ludność tam zamieszkująca przenosiła się do Prus Wschodnich w rejony Szczytna i Niborga. Należy podkreślić, że początkowo mieszkańcy po pewnych wahaniach na ogół chętnie przyjęli wezwanie do osiedlania się na terenach odzyskanych³. Wśród pierwszych przesiedleńców znalazły się również elementy lekkomyślne i szkodliwe, liczące na szaber oraz możliwości szybkiego wzbogacenia się, zwłaszcza na obszarach blisko położonych stałego miejsca zamieszkania⁴. „Pęd ludności do wyjazdu jest duży — pisano w ulotce dotyczącej akcji przesiedleńczej z dnia 7 maja 1945 roku. — Oczywiście motorem głównym jest chęć poprawienia sobie warunków życiowych, otrzymania gospodarstwa lub większej ilości ziemi”⁵.

Trudnościami w poważnym stopniu hamującymi akcję przesiedleń-

triacyjny (PUR) oraz społeczne komitety przesiedleńcze, składające się z przedstawicieli partii politycznych, Związku Samopomocy Chłopskiej (ZSCh), organizacji młodzieżowych i społecznych. PUR powołano na mocy dekretu PKWN z 7 X 1944 r. i zlikwidowano w 1950 r. Siedzibą Centralnego Zarządu PUR była Łódź. W terenie posiadał on oddziały wojewódzkie.

³ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy (dalej — APW), Urząd Wojewódzki Warszawski (UWW), Wydział Społeczno-Polityczny, t. 248.

⁴ W protokole zebrania naczelników władz i urzędów nie zespolonych II instancji woj. warszawskiego w Pruszkowie z 11 września czytamy: „W akcji ogromną plagą są szabrownicy. W niektórych powiatach (Sierpc, Gostynin) kierownicy urzędów informacji i propagandy spowodowali zatrzymanie bagażu szabrownikom”. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 246. Celem zahamowania szabrownictwa płk Jakub Prawin, pełnomocnik rządu na okręg mazurski, wydał zakaz osiedlania się od 1 XII 1945 r. na terenach przyległych do macierzystego powiatu osadnika. Sprawozdanie PUR w Ostrołęce za grudzień 1945 r. Tamże, t. 477.

⁵ Wojewódzki Komitet Przesiedleńczy. Tamże, t. 248.

czą, wówczas jeszcze niezbyt zorganizowaną i planową, były kłopoty transportowe oraz brak bezpieczeństwa na terenach osiedleńczych.

Akcja przesiedleńcza wzmogła się wraz z powołaniem do działalności Warszawskiego Wojewódzkiego Komitetu Przesiedleńczego, który ukonstytuował się w dniu 23 maja 1945 r. na posiedzeniu z udziałem wojewody Michała Gwiazdowicza, przedstawicieli partii politycznych, organizacji społecznych i zawodowych oraz organów administracji. W skład komitetu weszli: wojewoda, Jan Matysiak, naczelnik Wydziału Ogólnego Urzędu Wojewódzkiego warszawskiego Janowski, Czesław Świerczyński z Państwowego Urzędu Repatriacyjnego oraz reprezentujący stronnictwa polityczne Edward Wińczuk. Naczelnikiem Wojewódzkiego Komitetu Przesiedleńczego został Kuzan⁶, zaś naczelnikiem Biura Przesiedleńczego woj. warszawskiego Józef Rodkiewicz⁷.

Wkrótce przystąpiono także, zgodnie z okólnikiem wojewody warszawskiego z dnia 30 maja 1945 r., do tworzenia powiatowych i miejskich komitetów przesiedleńczych. Na ich czele stali starostowie, co podnosiło rangę komitetów. „Zadaniem Powiatowego Komitetu Przesiedleńczego — czytamy w piśmie do starosty powiatowego w Grójcu — jest planowanie i koordynowanie akcji przesiedleńczej w terenie, dobrze obmyślana akcja propagandowa z oddziałami informacji i propagandy, akcja werbunkowa, utrzymywanie łączności z terenem przez utworzenie gminnych komitetów przesiedleńczych i powołanie referenta gminnego, przeprowadzenie selekcji wyjeżdżających, organizowanie grup zwiadowczych na tereny zachodnie celem informacji i zabezpieczenia gospodarki i budynków, organizowanie grup wyjazdowych, wyznaczanie kandydatów na sołtysów i wójtów (...) organizowanie środków transportu (...) dostarczanie pomieszczeń dla czasowego pobytu przesiedleńców, organizowanie pomocy lekarskiej i sanitarnej, dostarczanie żywności dla wyżywienia i paszy dla inwentarza w czasie dojazdu do stacji załadowania”⁸. Zadaniem komitetu było także planowanie akcji przesiedleńczej oraz okazywanie jak najdalej idącej pomocy PUR.

Przy przeprowadzaniu całej akcji w terenie zwracano szczególną uwagę na ścisłą współpracę z miejscowym oddziałem PUR, bowiem „Urząd ten — pisał „Głos Ludu” — winien scentralizować akcję prowa-

⁶ Tamże, t. 246.

⁷ Tamże, t. 473.

⁸ Pismo do starosty powiatowego w Grójcu z 18 XI 1945 r. Tamże. Jak wielką wagę do akcji przesiedleńczej przywiązywały władze wojewódzkie, mówią wydane przez nie okólniki z 19 VIII i 1 X 1945 r. oraz instrukcje dla powiatowych komitetów przesiedleńczych, referenta Powiatowego Komitetu Przesiedleńczego i referenta gminnego.

dzoną przez wszystkie organizacje i instytucje społeczne. To jest podstawa organizacyjna akcji osadnictwa na zachód”⁹.

W woj. warszawskim na akcję przesiedleńczą, celem zapewnienia bezpłatnych noclegów i wyżywienia, PUR dysponował sumą 2 milionów złotych. W trosce o wyjeżdżających, „chcąc przyjść z pomocą przesiedlonym na Ziemię Odzyskane — pisano w protokole z posiedzenia Wojewódzkiego Komitetu Przesiedleńczego — rząd wypłaca bezzwrotne zapomogi od 200 zł na osobę dla tych, którzy już są w drodze na miejsce osiedlenia, [a] na pożyczki na uruchomienie zakładów pracy w miejscu osiedlenia do 1000 zł na głowę rodziny oraz do 500 zł na członka rodziny”¹⁰.

Już w marcu rozpoczęto akcję przesiedleńczą w powiecie Ostrów Mazowiecka (15 III), w kwietniu w powiatach: sochaczewskim (1 IV), błońskim (15 IV), mławskim (20 IV); w maju w ciechanowskim (25 V), płockim (22 V) i przasnyskim (28 V), zaś w czerwcu w powiatach: gostynińskim (4 VI), pułtuskim (9 VI), grójeckim (12 VI), sierpeckim (12 VI), węgrowskim (17 VI) i ostrołęckim (20 VI). Akcja przesiedleńcza nie objęła wówczas swoim zasięgiem powiatu działdowskiego, co wynikało z jego specyfiki społecznej. Nie utworzono tam komitetu przesiedleńczego.

Wielką wagę do sprawy przesiedleńczej przywiązywały partie polityczne, szczególnie PPR. W okólniku skierowanym do wszystkich ogniw partyjnych Komitet Centralny podkreślał: „KC poleca wszystkim organizacjom partyjnym wzięcie jak najaktywniejszego udziału w akcji przesiedleńczej i osadniczej na Ziemiach Odzyskanych. Każdy członek partii musi jasno zdawać sobie sprawę z tego, że od prawidłowego rozwiązania kwestii przesiedlenia i od sprawnej organizacji osiedlania na Ziemiach Odzyskanych zależy potęga naszego państwa i przyszłość naszego narodu. Skupienie wysiłków całego społeczeństwa w celu szybkiego zaludnienia i zagospodarowania Ziemi Odzyskanych musi na równi z odbudową kraju stać się czołowym hasłem cementującym front jedności narodowej (...). KC wyraża nadzieję, że wszystkie inne partie demokratyczne, a szczególnie bratnia PPS, uczynią podobny wysiłek, aby Ziemię Odzyskaną zasilić elementem wartościowym, aktywnym i politycznie pewnym, co będzie miało doniosły wpływ na szybkie opanowanie i zespolenie z macierzą Ziemi Odzyskanych”¹¹. Komitetom partyjnym KC PPR polecił: „a) wydzielić czołowych aktywistów do pracy w wojewódzkich, powiatowych i gminnych komitetach przesiedleńczych (jeżeli

⁹ „Głos Ludu”, 24 V 1945, nr 130.

¹⁰ Protokół posiedzenia Wojewódzkiego Komitetu Przesiedleńczego. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 246.

¹¹ „Głos Ludu”, 17 VI 1945, nr 154.

chodzi o ziemię objętą akcją osiedleńczą), b) zorganizować trzon partyjny w każdej grupie przesiedleńców wyruszających na teren Ziemi Odzyskanych, c) rozwinąć szeroką i systematyczną akcję propagandową i agitacyjną w sprawie Ziemi Odzyskanych, d) wszechstronnie pomagać transportom repatriantów i przesiedleńców, współdziałać z placówkami PUR na punktach etapowych i równocześnie meldować hierarchicznie wyższym komitetom partyjnym o wszystkich niedomaganiach, które mogą być usunięte własnymi siłami organizacji lokalnej, e) ściśle wypełniać instrukcje Wydziału Organizacyjnego KC, który określi dla każdego komitetu wojewódzkiego tę liczbę partyjniaków, jaka musi być przerzuciona w sposób zorganizowany na Ziemię Odzyskane, aby zapewnić stworzenie demokratycznego trzonu dla nowo budującej się administracji na Ziemiach Odzyskanych”¹². Na przewidywaną przez KC PPR liczbę 25 tys. członków partii przesiedlonych w ramach akcji na Ziemię Zachodnie i Północne z woj. warszawskiego do sierpnia 1945 r. wyjechało około 1400¹³.

W pierwszej połowie 1945 r. akcja przesiedleńcza w woj. warszawskim przebiegała często chaotycznie i przypadkowo. Celem jej wzmocnienia i usprawnienia w wielu powiatach dokonano lustracji gmin połączonych z szeroką propagandą. Dotyczyło to m.in. pow. mławskiego, ciechanowskiego i przasnyskiego¹⁴.

W wyniku akcji agitacyjno-propagandowej partii politycznych, szczególnie na terenach mocno zniszczonych działaniami wojennymi powiatów: makowskiego, pułtuskiego oraz ostrołęckiego i w celu przygotowania terenów do osiedlenia wysyłano grupy zwiadowcze, tam zaś, gdzie ich nie było, organizowano transporty karawanowe (Płock)¹⁵. Zadaniem ich było wyszukanie odpowiedniego miejsca do osiedlenia się przybywających transportów z przesiedleńcami.

Pierwsze transporty przesiedleńców z inwentarzem żywym i martwym wysłano już w maju 1945 roku¹⁶. Stan akcji przesiedleńczej w pierwszej połowie tego roku przedstawia tabela 1.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, 8 VIII 1945, nr 205.

¹⁴ Sprawozdanie z działalności Inspektoratu PUR Mława, Ciechanów i Przasnysz za lipiec 1945 r. APW, PUR, t. 457.

¹⁵ Protokół zebrania przedstawicieli organizacji politycznych i społecznych z 20 VII 1945 r. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 246.

¹⁶ Utworzona w Mławie 24 IV 1945 r. Delegatura Wojewódzka do Spraw Przesiedlenia do 12 V 1945 r. przesiedliła 575 rodzin (2800 osób, w tym 730 dzieci do 10 lat), z czego jednak część (ok. 10%) jadąca na rabunek powróciła, rozsiewając informacje o trudnych warunkach w Prusach Wschodnich (Sprawozdanie Wojewódzkiego Komitetu Przesiedleńczego 12 V—19 V 1945 r. APW, UWW, Woje-

Transporty z przesiedleńcami, zgodnie z planem osiedleńczym na Ziemiach Zachodnich i Północnych, kierowano do powiatów: Susz (z pow. Płock, Sierpc), Ostróda (Płońsk, Pułtusk, Mława i Ciechanów), Zadzbark (Ostrołęka), Morağ (Węgrów, Radzymin i Sokołów Podlaski), Olsztyn powiat (warszawski), Szczytno (Maków Mazowiecki, Przasnysz), Biskupiec (Ostrów Mazowiecka, Radzymin i Mińsk Mazowiecki), Braniewo (Grójec) oraz na Pomorze Zachodnie do Krzyża (Garwolin, Błonie, Gostynin i Sochaczew), skąd PUR rozsyłał dalej¹⁷.

Nie wszyscy jednak wyjeżdżający pozostawali na miejscu przeznaczonym do osiedlenia; część z nich powracała do dawnego miejsca zamieszkania, na co składały się różne przyczyny. Najpoważniejsze z nich to niedociągnięcia w pracy PUR i komitetów osiedleńczych na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz brak bezpieczeństwa, co w konsekwencji nie wpływało pozytywnie na stosunek do akcji przesiedleńczej. „Wskutek nieodpowiednich warunków bezpieczeństwa — czytamy w piśmie Zarządu Gminnego w Bielanych gm. Kowiesy pow. Sokołów Podlaski — szczególnie na terenie Pomorza Zachodniego, 5 rodzin po utracie swego mienia, jakie stąd zabrali, zmuszone było powrócić z powrotem, co bardzo ujemnie wpłynęło na akcję przesiedleńczą. Inni przedstawiciele rodzin jeździli na teren Prus Wschodnich, gdzie bawili po kilka dni i po powrocie zrezygnowali z przesiedlenia się, stwierdziwszy niemożliwość pod względem bezpieczeństwa utrzymania się na wsi”¹⁸. Wysłane również z pow. gostynińskiego w listopadzie 1945 r. cztery grupy (53 osoby) osadnicze na Mazury do Niborga powróciły z wynikiem negatywnym. Na miejscu nie znalazły żadnej opieki tak ze strony komitetu osiedleńczego, jak i PUR. Zastali oni gospodarstwa zdewastowane, brak inwentarza żywego i martwego, a zabudowania gospodarcze i domy mieszkalne w przeważającej części zniszczone. Oto relacja uczestni-

wódzki Komitet Przesiedleńczy, t. 248). Pierwszy transport z pow. płońskiego wysłano 24 V (20 rodzin) do powiatu Ostróda, z płockiego 8 VI (173 rodziny) z gmin Brudzeń i Biała skierowano do PUR w Olsztynie. Przewodnikami byli przedstawiciele PPR i związków zawodowych K. Osłowski oraz przedstawiciel PUR W. Szkopański. Z ostrołęckiego 20 VI grupę przesiedleńców skierowano do pow. szczytnowskiego gm. Witamowo. W tym okresie wyjechało z pow. mławskiego 700 rodzin, z przasnyskiego 1200 rodzin, z makowskiego 1500 rodzin. Stan rzeczywisty był jednak mniejszy o około 15%. Rodziny te osiedlały się w powiatach Szczytno i Niborg.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Pismo Zarządu Gminnego w Bielanych gm. Kowiesy pow. Sokołów Podlaski do inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Sokołowie. APW, PUR powiat Sokołów Podlaski, t. 472; zob. też protokół Komisji Repatriacyjnej i Osadniczej nr 6 z 21 XII 1945 r. Archiwum Akt Nowych (AAN), Zespół Krajowej Rady Narodowej (KRN), t. 25.

ków ekipy Stanisława Janickiego i Stanisława Zawadzkiego: „Dnia 15 listopada zajęliśmy do przyznanego nam (na osiedlenie — K.D.)

Tabela 1

Stan akcji przesiedleńczej w poszczególnych powiatach woj. warszawskiego w połowie 1945 roku

Powiat	Liczba gmin	Ludność w tys.	Stan gospodarstwa	Liczba do wystania	Wysłano
Błonie	18	180	dobry	8 000	2 500
Ciechanów	11	78	dobry	4 000	800
Działdowo	10	36	dobry	—	—
Garwolin	21	176	średni	40 000	672
Gostynin	13	74	dobry	10 000	312
Grójec	22	160	dobry	12 000	3 000
Maków Maz.	10	53	zły	10 000	5 000
Mińsk Maz.	17	103	średni	4 000	600 rodzin
Mława	15	105	średni	10 000	5 000
Ostrołęka	13	80	zły	20 000	—
Ostrów Maz.	13	32	zły	20 000	200
Płock	17	90	dobry	6 000	450
Płońsk	13	80	dobry	4 000	225
Pułtusk	15	74	zły	8 000	1 000
Przasnysz	12	70	zły	8 000	5 000
Radzymin	16	98	zły	20 000	500
Sierpc	13	87	dobry	6 000	420
Sochaczew	11	88	dobry	8 000	2 000
Sokołów	13	90	dobry	4 000	—
Warszawa	31	180	średni	30 000	1 000
Węgrów	15	90	dobry	4 000	lewobrzeż. —
Razem	319	2024		236 000	280 79 + 600 rodzin

Zródło: APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, Wojewódzki Komitet Przesiedleńczy, t. 248.

powiatu Niborg. Gdyśmy szli w teren, okazało się, że tam nie ma nic (...). Gdzie nie ma gospodarstwa, tam nie ma nic, ani dachu nad głową, ani żadnego sprzętu rolniczego, i zupełnie zbity i zniszczony teren przedstawiający obraz nędzy”¹⁹. Podobny obraz zniszczeń przedstawił przewodniczący delegacji przesiedleńców z gminy Szczawin, pow. gostyński, Dolegowski, który relacjonował: „Grupa złożona z 20 osób wy-

¹⁹ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Gostyninie za listopad 1945 r. APW, PUR, Osadnictwo w powiecie Gostynin, t. 467.

jechała 9 grudnia 1945 r. do Olsztyna z pismem do Wojewódzkiego Komitetu Osiedleńczego. W PUR dowiedzieliśmy się, że nie ma żadnych zapasów, ani nie jest obsiane, nie ma również żadnego inwentarza. (Nawet kota nie znajdziecie). Zabudowania wymagają remontu. Zboże i inwentarz należy przywieźć z domu. To, że rabują i zabijają, nie jest takie groźne (...). Pojechaliliśmy na swój koszt do wsi Ornata celem przekonania się, jak wygląda to w rzeczywistości. Nie zastaliśmy faktycznie żadnych zapasów ani inwentarza, pola również nie były obsiane. Domy mieszkalne bez szyb i podłóg. Powróciliśmy do PUR z prośbą, by nas wysłano w inne miejsce, ale nam powiedziano, że nie mogą. Wróciliśmy więc do domu 14 grudnia 1945 roku”²⁰.

Skargi na nie zawsze właściwą pracę PUR płynęły także od przesiedleńców pow. sochaczewskiego, wyjeżdżających na tereny Pomorza Zachodniego (Koszalin, Stargard). Tamtejsze placówki PUR często z przyczyn obiektywnych, wynikających m.in. z pierwszeństwa osiedlenia repatriantów ze Związku Radzieckiego i przydzielenia im gospodarstw i warsztatów rzemieślniczych, przeciągały sprawę przekazywania gospodarstw rolnych przesiedleńcom z różnych regionów Polski. Takie stanowisko placówek Urzędu Repatriacyjnego negatywnie wpłynęło na akcję przesiedleńczą w powiecie²¹. Podobne problemy w pracy Urzędu Repatriacyjnego występowały we Wrocławiu, gdzie w punkcie etapowym przy ulicy Paulinów przesiedleńcy oczekiwali na decyzję miejscowej placówki²².

Pewne niedomagania występowały w pracach komitetów przesiedleńczych, często były one zdekompletowane i zdezorganizowane, wielu ich członków wyjechało w ramach akcji zaludniania i zagospodarowywania na tereny odzyskane, w niektórych powiatach wykazywały niewielką działalność. W powiecie pułtuskim od zebrania organizacyjnego (9 czerwca 1945 r.) i utworzenia Powiatowego Komitetu Przesiedleńczego aż do lutego 1946 r. jego praca była znacznie ograniczona, zaś referent starostwa do spraw przesiedleńczych, wykonujący prace także innego referatu, ze względu na nadmiar obowiązków nie wykazywał większej inicjatywy. Podobnie pracowały Urząd Informacji i Propagan-

²⁰ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Gostyninie za grudzień 1945 r. Tamże.

²¹ Sprawozdanie Powiatowego Oddziału PUR na pow. sochaczewski za styczeń 1946 r. Tamże, t. 461. Z podobnym stanowiskiem władz Pomorza Zachodniego spotkali się przesiedleńcy pow. gostyńskiego. Sprawozdanie inspektora rejonowego PUR w Gostyninie za styczeń 1946 r. Tamże, t. 467.

²² Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Sokołowie Podlaskim za grudzień 1945 r. Tamże, t. 472.

dy oraz ZSCh, korzystające z wydatnej pomocy inspektora rejonowego osadnictwa²³.

Dość kłopotliwa sytuacja wytworzyła się na terenach pow. ciechanowskiego, mławskiego i przasnyskiego²⁴. Część pracy propagandowej i administracyjnej powiatowych komitetów przesiedleńczych zlecono gminom, przysyłając im ankiety personalne, a nawet druki zaświadczeń przesiedleńczych, które ze względu na słabą znajomość zagadnień akcji zagospodarowywania Ziemi Zachodnich i Północnych zatrzymywały je u siebie albo wydawały bez uzasadnienia i często bez podpisu, numeru i pieczęci. Powodowało to, że wyjeżdżający z takimi dokumentami nie mogli być przyjęci przez władze osiedleńcze i wracali niezadowoleni do stałych miejsc zamieszkania²⁵. Nie były to zjawiska zbyt częste i w sposób istotny nie wpływały na całość akcji, która na tych terenach przebiegała dość pomyślnie.

Pewne trudności w pracy komitetów przesiedleńczych w drugiej połowie 1945 roku wystąpiły w Ostrołęce²⁶, Makowie²⁷, Węgrowie²⁸, Płocku²⁹ i Gostyninie³⁰. Natomiast dość dobrą ich pracę notowano

²³ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Pułtuskach za luty 1946 r. Tamże, t. 424.

²⁴ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa w Ciechanowie za luty 1946 r. Tamże, t. 457.

²⁵ Sprawozdanie z działalności Inspektoratu PUR Mława, Ciechanów i Przasnysz za lipiec 1945 r. Tamże.

²⁶ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa w Ostrołęce za luty 1946 r. Tamże, t. 460. Jedną z przyczyn, które złożyły się na osłabienie działalności komitetu przesiedleńczego, było zdekompletowanie spowodowane wyjazdem wielu jego członków na tereny odzyskane. Do marca 1946 r. nowego komitetu nie powołano. Tamże, t. 476.

²⁷ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa w Makowie Mazowieckim za luty 1946 r. Tamże, t. 644.

²⁸ Sprawozdanie nr 8 inspektora rejonowego osadnictwa w Węgrowie z 31 stycznia 1946 r. Tamże, t. 463 i 475.

²⁹ Sprawozdanie z działalności Powiatowego Oddziału PUR w Płocku za styczeń i luty 1946 r. Tamże. Komitet przesiedleńczy w pełnym składzie nie zbierał się od października 1945 r. do kwietnia roku następnego.

³⁰ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Gostyninie za grudzień 1945 r. Tamże, t. 467. Komitet przesiedleńczy, mimo otrzymywanych zaleceń Wojewódzkiego Komitetu Przesiedleńczego, nie przejawiał większej aktywności. Urzędująca przy starostwie referentka załatwiała jednocześnie sprawy Wydziału Odszkodowań Wojennych. Poważniejszych prac związanych z akcją przesiedleńczą nie prowadziła.

w pow. błońskim³¹, ostrowskim³², grójeckim³³ i sierpeckim³⁴.

Powyższe problemy w pracy komitetów znacznie ograniczały ich operatywność i sprawiały, że akcją przesiedleńczą w tym okresie kierowały terenowe placówki PUR woj. warszawskiego, zreorganizowane na podstawie instrukcji Zarządu Centralnego PUR z dnia 13 sierpnia 1945 roku i zarządzenia z dnia 27 września tego roku.

Zgodnie z decyzją Zarządu Centralnego PUR utworzono powiatowe oddziały Urzędu Repatriacyjnego z siedzibami w Sochaczewie, Płocku, Ciechanowie, Ostrowi Mazowieckiej, Mińsku Mazowieckim oraz Oddział Miejski w Warszawie, obejmujące działalnością tereny woj. warszawskiego. Zasięg terytorialny tych oddziałów przedstawia tabela 2.

We wszystkich powiatach podległych Oddziałom Powiatowym PUR

Tabela 2

*Zasięg terytorialny Oddziałów Powiatowych PUR
w drugiej połowie 1945 roku*

Siedziba Oddziału Powiatowego PUR	Powiaty podległe Oddziałowi PUR
Sochaczew	Błonie, Sochaczew, Grójec
Płock	Płock, Sierpc, Gostynin, Płońsk
Ciechanów	Ciechanów, Mława, Przasnysz, Maków Maz., Pułtusk oraz punkt etapowy w Nasielsku
Ostrów Mazowiecka	Ostrołęka, Ostrów Mazowiecka, Sokółów Podlaski, Węgrów i punkt etapowy w Małkini
Mińsk Mazowiecki	Garwolin, Radzymin, Mińsk Mazowiecki
Warszawa	m. Warszawa, powiat lewo- i prawobrzeżny oraz punkty etapowe: Warszawa Zachodnia, Szczęśliwice, Warszawa Wileńska, Rozrządowa — Marki i Warszawa Wschodnia

Zródło: Zarządzenie w sprawie zmiany organizacji placówek terenowych Wojewódzkiego Zarządu PUR w Warszawie. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 243.

³¹ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa na pow. błoński w Grodzisku Mazowieckim za styczeń i luty 1946 r. Tamże, t. 464.

³² Sprawozdanie Powiatowego Oddziału PUR w Ostrowi Mazowieckiej za styczeń i luty 1946 r. Tamże, t. 465.

³³ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Grójcu za grudzień 1945 r. Tamże, t. 473.

³⁴ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa PUR w Sierpcu za styczeń i luty 1946 r. Tamże, t. 462.

utrzymano stanowiska inspektorów rejonowych osadnictwa, podporządkowanych kierownikom powiatowym PUR, których byli zastępcami na dany powiat³⁵. Wyniki akcji przesiedleńczej na Ziemi Zachodnie i Północne w woj. warszawskim w drugiej połowie 1945 r. przedstawia tabela nr 3³⁶. Liczba przesiedlonych od początku akcji do 1 listopada 1945 r.,

Tabela 3

Wyniki akcji przesiedleńczej w woj. warszawskim
w drugiej połowie 1945 roku

Powiat	Miesiące					
	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Błonie	7 000	5 300	2 338	1 104	1 170	550
Ciechanów	2 000	1 908	579	—	—	629
Działdowo	—	—	—	—	—	—
Garwolin	1 347	1 362	—	1 147	rodz. 240	320
Gostynin	—	3 992	4 746	—	3 814	—
Grójec	48 600	445	3 500	933	992	904
Maków Mazowiecki	—	ok. 5 063	828	3 020	2 874	594
Mińsk Mazowiecki	—	1 673	1 808	1 474	1 400	—
Mława	3 000	—	15 200	—	2 627	1 084
Ostrołęka	3 948	2 146	—	—	—	687
Ostrów Mazowiecka	—	1 023	—	769	—	439
Płock	1 924	2 950	—	1 405	2 958	1 741
Płońsk	—	5 992	—	—	—	772
Przasnysz	—	ok. 3 000	935	—	—	—
Pułtusk	—	—	—	649	—	—
Radzymin	2 208	2 084	1 115	—	1 500	—
Sierpc	3 657	1 435	16 620	2 332	—	287
Sokołów	118	3 300	3 819	—	—	—
Sochaczew	3 765	3 430	1 915	1 448	—	1 080
Warszawa	—	2 000	500	363	—	—
Węgrów	1 500	—	—	—	—	—
Ogółem	79 067	ok. 47 103	53 903	14 644	17 335+	9087
					240 rodz.	

Zródło: Sprawozdanie z terenu woj. warszawskiego 1945 r. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 126.

³⁵ Zarządzenie w sprawie zmiany organizacji placówek terenowych wojewódzkiego osadnictwa PUR w Warszawie. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 246.

³⁶ Dane te nie są ściśle, bowiem niektóre placówki terenowe PUR w swoich sprawozdaniach wykazywały liczby zawyżone. W zestawieniach wyników akcji przesiedleńczej w okresie VII—XII 1945 r. z danymi Wojewódzkiego Komitetu Przesiedleńczego z akcji przesiedleńczej do 1 I 1946 r. stwierdza się poważne rozbieżności. Jeszcze inne liczby zawarte są w sprawozdaniach PUR poszczególnych powia-

wynosząca około 204 tys., stawiała woj. warszawskie na pierwszym miejscu w kraju ³⁷.

Okres zimowy i poważne trudności transportowe znacznie zmniejszyły tempo akcji przesiedleńczej. Wprawdzie starano się wykorzystać drogę wodną, furmanki i tabor kolejowy, ale ich możliwości przewozowe były bardzo ograniczone. Przy transporcie kolejowym zdarzało się, że obsługa pociągów przedłużała czas przejazdu, żądając od przesiedleńców niedozwolonych opłat ³⁸.

Migracja ludności w ramach osadnictwa indywidualnego z woj. warszawskiego została przerwana 15 marca 1946 roku. Następny etap zagospodarowania Ziemi Zachodnich i Północnych i akcja przesiedleńcza rozpoczęły się w drugiej połowie tego roku w ramach osadnictwa spółdzielczo-parcelacyjnego i grupowego na ziemiach pofolwarcznych. Ta forma osadnictwa nie cieszyła się jednak w społeczeństwie większą popularnością. W ramach tej akcji w kwietniu przystąpiono do tworzenia Powiatowych Rad Osadnictwa Spółdzielczo-Parcelacyjnego, które przejęły dominujący ciężar prac propagandowych. Nie zmieniło to jednak negatywnego stosunku reflektujących na wyjazd do tej formy osiedleńczej. Było to jedną z zasadniczych przyczyn wyraźnego przyhamowania tempa przesiedleńczego na terenach woj. warszawskiego począwszy od kwietnia 1946 roku (zob. tabela 4).

Wyraźne zmniejszenie się wyjazdów notowano w miesiącach letnich; szczególnie mało przesiedlono w czerwcu. W miesiącach następnych

tów. Dla przykładu pow. sierpecki od początku akcji do 1 X 1945 r. wysłał 13 337 przesiedleńców, a ujętych w sprawozdaniu tylko w okresie VII—XII 1945 r. było 24 331; w gostyńskim 6411 wobec 12 552; w grójeckim 21 534 wobec 55 374; w sokołowskim 6513 wobec 7237; w mińskomazowieckim 5331 wobec 5755. Wątpliwe są także znacznie zaniżone dane w pow. sochaczewskim, gdzie od początku akcji (1 VI) do 1 I 1946 r. wysłano 23 124 osoby, zaś od lipca do grudnia 1945 r. zaledwie 11 638; w warszawskim do 1 I wysłano 39 029 osób, natomiast w ciągu ostatnich 6 miesięcy tylko 2863. W ostrołęckim od początku akcji (20 VI 1945 r.) do 1 I 1946 r. wysłano 16 548 osób wobec przesiedlonych w drugiej połowie 1945 r. tylko 6881; w węgrowskim od początku akcji (17 VI 1945 r.) do 1 I 1946 r. wysłano 8308 osób, od lipca do grudnia 1945 roku tylko 1500. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 248.

³⁷ Referat Włodzimierza Lechowicza, dyrektora Departamentu Osiedleńczego Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, na konferencji osadniczej ZSCh o osadnictwie na Ziemiach Odzyskanych. APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, t. 246. Poszczególne województwa w tym czasie wysłały: Kraków 209 tys., Kielce 206 tys., Łódź 196 tys., Rzeszów 123 tys., Lublin 121 tys., Poznań 97 tys., Śląsk Dąbrowski 93 tys., Pomorze 52 tys., Białystok 24 tys. Około 35% przesiedleńców i repatriantów osiedlało się wówczas w miastach.

³⁸ Sprawozdanie inspektora rejonowego osadnictwa w Sokołowie Podlaskim za grudzień 1945 r. Tamże, t. 472.

ODEZWA

Do rolników pow. Gostynińskiego

Powiatowa Rada Społeczna, Osadnictwa Spółdzielczo-Parcelacyjnego w Gostyninie przypomina, że akcja osadnictwa, na Ziemiach Odzyskanych zbliża się ku końcowi.

Osadnictwo indywidualne jest już zakończone.

Obecnie można otrzymać ziemię tylko w ramach osadnictwa spółdzielczo-parcelacyjnego względnie grupowego na ziemiach pofolwarczych.

Folwarki obejmowane grupowo zostaną odrazu rozparcelowane, każda rodzina otrzymuje akt nadania, osobno gospodarzy na swej działce. Rolnicy bez inwentarza żywego (koni) obejmują folwarki do parcelacji i zagospodarowania za pośrednictwem spółdzielni parcelacyjno-osadniczej. Każdy członek spółdzielni po zatwierdzeniu planu parcelacyjnego będzie mógł przejść do indywidualnego gospodarowania. Wspólnie tylko użytkuje zabudowania, oraz niektóre maszyny rolnicze. Dla naszego powiatu przeznaczono majątki położone w powiatach Olsztyn i Mrągowo.

Wszyscy zainteresowani powinni natychmiast zgłosić się po informacje szczegółowe do P. U. R. w Gostyninie ul. 3-go Maja 4.

Wszyscy małorolni na zachód!

Decyduj się dziś, bo jutro będzie zapóźno!

**Powiatowa Rada Osadnictwa
Spółdzielczo-Parcelacyjnego
w Gostyninie.**

Wyniki akcji przesiedleńczej w 1946 roku
przeprowadzonej w ramach osadnictwa spółdzielczo-parcelacyjnego

Powiat	Miesiące							
	IV		VI		IX		XII	
	rodzin	osób	rodzin	osób	rodzin	osób	rodzin	osób
Ciechanów	119	415	34	107	26	94	8	34
Miawa	95	358	43	165	55	190	52	194
Przasnysz	81	350	35	121	29	107	49	175
Płock	30	106	36	133	11	43	20	75
Płońsk	59	245	9	22	25	39	3	7
Sierpe	19	92	—	—	7	19	13	40
Gostynin	18	212	5	40	5	22	12	48
Sochaczew	18	52	3	9	—	—	9	311
Błonie	20	68	25	44	31	45	1	5
Grójec	—	—	41	80	96	115	163	325
Warszawa lewob.	58	183	39	89	39	84	23	74
Warszawa prawob.	51	220	17	81	19	93	21	82
Garwolin	225	1121	74	315	44	200	48	163
Ostrów Maz.	64	288	16	59	15	31	10	48
Pułtusk	123	490	25	67	75	261	28	108
Sokołów Podl.	16	61	3	11	25	92	15	56
Węgrów	45	155	20	45	19	53	7	26
Mińsk Maz.	37	151	11	37	13	56	12	50
Radzymin	42	179	21	65	29	86	20	92
Ostrołęka	115	529	55	241	52	239	90	335
Maków Maz.	63	317	32	134	60	290	60	276
Działdowo	29	127	8	28	22	98	13	50
Warszawa Oddział	—	1857	—	782	219	877	72	289
Razem	1327	7576	552	2675	916	3134	749	2863

Źródło: APW, Akta PUR, t. Odpisy sprawozdań Działu Planowania i Statystyki 1946 r. (materiały nie uporządkowane).

tempo akcji nieco wzrosło, ale nie przybrało już takich form jak w 1945 roku.

Ogółem w latach 1945—1946 z woj. warszawskiego w ramach akcji przesiedleńczej wyjechało na Ziemię Zachodnie i Północne 481 725 osób (zob. tabela 5). Do przodujących powiatów należały: Błonie (32 370 osób), Miawa (28 994 osoby), Sochaczew (26 858 osób) oraz Płock (26 090). Najślabszy ruch przesiedleńczy notowano w pow. działdowskim, skąd od początku akcji do końca 1946 roku wyjechało zaledwie 1831 osób, co wynikało ze specyfiki społecznej tego powiatu.

Proces zagospodarowywania terenów odzyskanych znacznie wykroczył poza rok 1946. Podstawowa jednak masa przesiedleńców osiedliła się tam w pierwszych dwóch latach powojennych, zmieniając dotychczasowe oblicze ziem, które po wielu wiekach powróciły do Polski.

Tabela 5

Wyniki akcji przesiedleńczej w województwie warszawskim w latach 1945—1946

Powiat	Wyjechało	
	rodzin	osób
Ciechanów	3 334	11 720
Mława	6 172	28 994
Przasnysz	3 942	17 712
Płock	6 740	26 090
Płońsk	3 802	11 560
Sierpc	4 149	17 680
Gostynin	3 253	8 364
Sochaczew	8 160	26 858
Błonie	11 936	32 370
Grójec	7 767	23 350
Warszawa lewob.	6 723	20 973
Warszawa prawob.	2 712	7 466
Garwolin	5 899	13 623
Ostrów Mazowiecka	4 890	11 695
Pułtusk	3 762	13 173
Sokołów Podlaski	3 557	8 692
Węgrów	3 227	11 885
Mińsk Mazowiecki	1 972	8 326
Radzymin	3 658	12 393
Ostrołęka	4 920	20 114
Maków Maz.	4 361	16 695
Działdowo	536	1 831
Warszawa Oddział	32 538	130 161
Razem	138 010	481 725

Źródło: Wykonanie planu przesiedlenia ludności na Ziemię Odzyskane z woj. warszawskiego za grudzień 1946 r. APW, Akta PUR, t. Odpisy sprawozdań Działu Planowania i Statystyki 1946 r. (materiały nie uporządkowane).